

Марина Зуєнко

ПИТАННЯ РЕЦЕПЦІЇ МІФУ В ЛІТЕРАТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО БАРОКО

У статті об'єктом вивчення є міфопоетичні дослідження, присвячені питанню імплементації міфічного матеріалу в літературі англійського бароко. Проаналізовано вітчизняні та зарубіжні науково-критичні розвідки, виокремлено способи залучення міфу в літературу на всіх структурних рівнях художнього тексту.

Ключові слова: рецепція, міфопоетична парадигма, бароко, алюзія.

Процес взаємодії міфу і літератури має вже досить тривалу історію, що бере свій початок від грецького поета Гомера, римського письменника Овідія (43 р. до н. е. — 17 р. н. е.), які успішно складали свої твори на міфологічну тематику. У своєрідний спосіб античні письменники зверталися до міфології як до джерела ідей, образів і символів. У результаті асиміляції міфів у літературу, що становила собою комбінацію літератури і релігії, письменники досягли подвійної мети — повчаючи розважати і розважаючи повчати. Сучасні літературознавці (К. Барроу, Е. Кузьма, В. Райтер, Ф. Джесі, Р. Вайманн та ін.) переконують, що звернення митців до міфу в різні літературні епохи мали суто прагматичний (індивідуальний) характер. Так, Гомер чи Гесіод дають нам свідчення рецепції первісного міфу, проте вона не є нейтральною. Для Гомера міф був засобом для алегоризування, для висвітлення прихованого значення (дослідники означають це словом “*hîropoia*”). Софісти послуговувались міфом як сукупністю образів для реалізації абстрактного змісту. Для Платона міф був поетичною функцією, за допомогою якої він розкриває світ ідей, та фантастичною оповіддю, яка суперечить релігії та моралі, проти якої Платон писав свої гнівні трактати («Держава») [2, 332].

Метою статті є висвітлення різних способів рецепції міфу письменниками англійського бароко та імплементації міфологічного матеріалу на різних текстових рівнях художнього твору в науково-критичних працях вітчизняних та зарубіжних літературознавців. Предметом дослідження є семантико-структурні універсали втілення міфологічного модусу в художній літературі.

Едгар В. Робертс та Генрі Е. Джакобс наголошують на тому, що кожне покоління англійських письменників, починаючи від перших англосаксонських поем і легенд, зверталися до міфів, переказуючи їх або осучаснюючи зміст. Більшість західноєвропейських письменників послуговуються різним за походженням міфологічним матеріалом, проте найчастіше це греко-римська,

іудейсько-християнська, північно-тевтонська міфології. Зазначені міфологічні системи є універсальними і загальноновизнаними. Письменники охоче протягом століть звертаються до них, як до джерела культурних символів [10, 1011].

В англійському літературознавстві праця Чарльза Міллза Гейліза «Класичні міфи в англійській літературі і мистецтві» (“*The Classic Myths in English Literature and Art*”) (1893) належить до числа академічних наукових розвідок з питань міфопоетики та рецепції міфу в англійській літературі. Ч.М. Гейл зазначає: «*Грецька, римська, північна та германська міфології справили значний вплив на англійську літературу*» [8, 2]. Ця книга містить гарно систематизовану інформацію про вказані міфології, матеріал класифікований за розділами: про створення світу, головних богів, пов'язані з ними події, символи та окремі коментарі щодо понять міфу, його функцій та процесу міфотворення.

Разом з тим книги Т. Балфінча «Вік міфу» (Т. Bulfinch “*The Age of Fable*”) (1855) та Едіта Гамільтона «Міфологія» (Edith Hamilton “*Mythology*”) є традиційними в англійському літературознавстві щодо вивчення питання залучення міфологічних елементів в художню літературу. Так, Т. Балфінч у своїй книзі «Вік міфу» звертається до творчості 25 англійських письменників від Спенсера до Лонгфелло, зазначаючи елітарний характер їхнього художнього доробку, вказуючи на численні алюзії на міфологічний матеріал у художніх текстах.

У 1900 р. вийшла друком праця «Класична міфологія в англійських поемах Дж. Мільтона» Ч. Гросвенора Осгуда, в якій стверджується думка про те, що письменник Дж. Мільтон був релігійною людиною, особливо чутливою до моральної правди. Він поділяв висловлену в давніх міфах правду й виокремлював такі його ціннісні складові, як релігія, мораль і образність [9, 14].

Вчений вирізняє три способи залучення Дж. Мільтоном міфічного матеріалу. По-перше, на поетичному рівні алюзії на певний міфологічний матеріал вводяться через порівняння.

Письменник залучає в художній текст велику кількість порівнянь задля акумулювання, увиразнення значимості зображуваного, багатства образу. Так, Едем у поемі «Втрачений рай» Дж. Мільтона порівнюється із міфологічним садом Ефіопії (Абіссинії) — садом Гесперид. Також в описі райського саду письменник звертається до образу Пана, Грацій [9, 16].

По-друге, алюзії на міфологічний сюжет створюються автором шляхом залучення до тексту античного концепту божественності задля створення власної художньої картини світу. Наприклад, у поемі «Втрачений рай» Дж. Мільтона космографія художнього твору базується як на біблійному міфі, так і на грецькому. Світ у митця розташовується між небесами і пеклом. Разом з тим, услід за грецькою міфологією, світ оточує хаос і ніч. Мільтонівська концепція ночі ґрунтується на орфічній традиції, за якою ніч була найдавнішою субстанцією і стала початком усього земного. Дж. Мільтон поєднав і представив у своєму творі дві ранні давньогрецькі космології. У такий же спосіб у поемі «Втрачений рай» серед поплічників Сатани репрезентовано Сатурна і Юпітера, будівничими ж диявольського палацу Пандемоній стає Гефест.

Третім способом залучення міфологічних алюзій у текст поем Дж. Мільтона є описи природи, особливо світанку, заходу сонця, місячного сяйва, ночі. Письменник підкреслює могутність, таємничість природної стихії, населяючи її на власний розсуд древніми богами, персоніфікуючи образи природи.

Разом з тим англійській бароковій літературі властивий геліоцентризм. Сонце є не лише архетипом відродження, життєдайної сили, а й центром нової космографії. За тогочасними астрологічними спостереженнями сонце — центр, навколо якого по еліптичних траєкторіях рухається решта планет і зірок. Митці вітали нову красиву астрологічну теорію про геліоцентризм, оскільки вона у вищій мірі підкреслювала грандіозність задуму Бога щодо створення Світу. Дж. Мільтон у «Втраченому раю» повторює тогочасну гіпотезу в риторичному питанні: *“What if the sun/ Be centre to the world, and other stars,/ By his attractive virtue and their own/ Incited, dance about him various rounds?”* — укр. дослівно: «Що як сонце є центром світу, й решта зірок, натхнені своєю і його принадною силою, танцюють довкола нього численну кількість кіл?» (тут і далі переклад наш. — М. З.). Разом з тим утверджується в бароковій літературі те, що світло душі є центром людини. Саме світло знаменує зв'язок і діалог людини з Богом. Провісниками Божого Слова до людського вуха стає ангел, який з'являється в яскравих сонячних променях. У поемі «Втрачений рай» Дж. Мільтона в книзі XII зображено трагічний момент, коли Адам і Єва назавжди йдуть з Едему. Водночас Бог

залишив відкритим шлях до райського саду, тому що від того часу Адам і Єва носили Едем у собі (*“have a paradise within”*). Таким чином, метафізична реальність усвідомлюється в бароковому творі як світло (фізичне чи духовне), а смерть заперечується, увиразнюється думка про безсмертя.

У сучасному літературознавстві, зокрема і в книзі Дж. Майлза «Класична міфологія в англійській літературі: антологія критичної думки» (*“Classical Mythology in English literature: A Critical Anthology”*), запропоновано конкретні приклади звернення митців до міфологічного матеріалу протягом різних літературних епох. Так, дослідник вказує на суперечливе ставлення до античної спадщини різними письменниками бароко. Дж. Майлз стверджує, що вже на початку XVII ст. поети-метафізики Дж. Донн, Дж. Герберт, Т. Керю почали уникати у своїх творах звернень до античних богів, натомість апелювали до більш оригінальних новітніх тем і образів. У цей же час науковий раціоналізм теж сприяв новому осмисленню міфу. До нього почали вже ставитись менш серйозно порівняно із добою Відродження, коли в античному міфі вбачали мудрість древніх.

У XVII ст. і згодом в добу Просвітництва міф перестав бути джерелом моральної і філософської правди, а усвідомлювався лише як вигадка первісної людини й асоціювався з так званим періодом дитинства людства. Так, у 1712 р. публіцист Джозеф Аддісон [5] у журналі «Глядач» зазначав, що панегіричні звернення Вергілія і Гомера до язичницьких богів були природними, адже вони вірили, що їхні успіхи, досягнення були пов'язані із діяннями та милістю богів. Тоді як для християнського поета такі хвалебні звернення до античних богів є неприпустимими.

Лише згодом, майже наприкінці XVIII ст., з'явилися праці культурологів, літературознавців, які змінили погляд на міф не як на джерело античної мудрості, а як на феномен культури. Це дозволило повернути серйозне ставлення до міфу в науковому колі, про що свідчать нові праці з міфології: «Класичний словник античності» Дж. Лампрієра (1788), «Новий пантеон, або Історичний словник про богів, напівбогів, героїв та легендарних персонажів античності» (1790) Дж. Белла, «Пантеон: античні історії про богів Греції та Риму» (1806) В. Годвіна.

Так, літературознавець Дж. Майлз [7] наводить цікаві приклади щодо захоплення драматурга Дж. Флетчера та Дж. Мільтона античною міфологією, особливо їх вражала певна схожість між міфом і християнською правдою. Наприклад, услід за античними письменниками в поемі Дж. Мільтона «Втрачений рай» автор звертається до музи, проте його муза не Каліопа з давньогрецької міфології, муза епічної поезії, науки філософії. Його муза — Святий Дух (the

Holy Spirit), а Каліопа — пустий звук: “*For thou art heavenly you are an empty dream*” — укр. дослівно: «ти — порожня мрія (пустий сон)».

Натомість англійський літературознавець К. Барроу в монографії «Шекспір і класична античність» (2013) стверджує, що В. Шекспір звертався до міфологічного матеріалу винятково із прагматичною метою. Вчений переконує, що для В. Шекспіра і письменників його покоління властиве звернення до класичної античної спадщини в дусі практичного гуманізму [6, 5].

Про особливий характер мови творів очільника «метафізичної школи поезії» Дж. Донна літературознавець Д. Берт стверджує: «*При читанні будь-якого з його творів на релігійні теми, написані напередодні переходу митця в лоно англіканської церкви, важко не помітити щирість глибоко особистісних шукань і пристрасних захоплень письменника. Священний сонет XIV, один із найбільш відомих творів Донна, свідчить про те, що він скористався яскравою, почуттєвою мовою своєї любовної лірики для релігійних цілей*» [1, 44].

Дослідник А.М. Горбунов у монографії «Три великих поети Англії: Донн, Мільтон, Вордсворт» (М., 2012) підкреслює думку про художній синтез у творчості англійських поетів-метафізиків як поєднання античності, Біблії, містичних вчень та наукових відкриттів того часу. Зокрема, він наголошує: «*Як вказували дослідники в епоху Ренесансу, досліди алхіміків, які здійснювали спроби перетворити одну речовину (свинець) в іншу (золото), часто порівнювали з процесом духовного відродження в християнській релігії — в обох випадках потрібно було пройти через стан небуття, щоб сягнути нового буття*» [2, 53].

Таким чином, проаналізувавши літературознавчі праці, присвячені вивченню питання рецепції міфу в англійській бароковій літературі, ми дійшли висновку про те, що домінантною

міфопоетичною парадигмою є біблійна, водночас посутньо представлена й антична міфопоетична парадигма. Міфологічний матеріал, до якого звертаються у своїх творах митці бароко, простежується на всіх структурних рівнях художнього тексту: тематичному, часо-просторовому, сюжетному, образному, мовному, стильовому, жанровому. Основу філософської системи митців англійського бароко складають християнські догми, самим же письменникам властиве есхатологізоване та міфопоетизоване світосприйняття. Вивчення поетики, сюжетів, образної системи із залученням значної частини християнської і світової міфології, фольклорних джерел сприяють більш повному розумінню творчості письменників. У космологічній схемі міфопоетичних традицій сюжет, простір і час визначають активну поведінку героя, чим і зумовлюється динамізм сюжету. Біблійний та античний міфи акумулюють ідею перемоги добра над злом, життя над смертю, розкривають таємниці безсмертя. Завдання міфопоетичного героя, як і в творчості Дж. Донна, Дж. Мільтона та ін. письменників доби бароко, полягає в русі, у здійсненні переходу від вузького простору до простору широкого (як у вірші Дж. Донна “*The Good morrow*”, в якому межі однієї кімнати розширюються до неосяжного космічного простору). У міфологічній свідомості вузькість асоціюється з хаосом, а широкий світ — із перемогою космічного над хтонічним. Міф функціонує в бароковому творі не лише на мовному рівні, наприклад у ремінісценціях, але почасти стає проструктурою, яка відіграє значну роль у моделюванні власне авторського міфу. Питання ж способів поєднання біблійної, античної і почасти національної міфології у творчості митців англійського бароко може стати предметом подальших сучасних наукових досліджень.

ДЖЕРЕЛА

1. Берт Д. Сто лучших литераторов / Д. Берт. — М. : Крон-пресс, 1999. — 432 с.
2. Горбунов А.Н. Три великих поэта Англии: Донн, Мильтон, Вордсворт / А.Н. Горбунов. — М. : Изд-во Москов. гос. ун-та, 2012. — 320 с.
3. Ніколенко О.М. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Література XVII—XVIII століть : посіб. для вчителя / О.М. Ніколенко. — Харків : Веста; Вид-во «Ранок», 2003. — 224 с.
4. Теорія літератури в Польщі: антологія текстів: друга половина XX — початок XXI ст. : [упоряд. Б. Бакула; за заг. ред. В. Моренця; пер. С. Яковенка]. — К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. — 531 с.
5. Addison J. “Nunc augur Apollo...” / J. Addison // The Spectator. — 1712. — № 523. — 30 October. — P. 13. — Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/12030/12030h/SV3/Spectator3.html#section523>
6. Burrow C. Shakespeare and the Classical Antiquity / Collin Burrow. — Oxford : Oxford University Press, 2013. — 296 p.

7. Classical Mythology in English literature: A Critical Anthology / [ed. by Geoffrey Miles]. — London : Routledge, 1999. — 471 p.
8. Gayley Ch. M. The Classic Myths in English Literature and in Art / Charles Mills Gayley. — Boston : Ginn and Company, 1893. — 493 p.
9. Osgood Ch. G. The Classical Mythology of Milton's English Poems / Charles Grosvenor Osgood. — New York : Henry Holt and Company, 1900. — 326 p.
10. Roberts E. V. Literature: an Introduction to Reading and Writing / Edgar V. Roberts, Henry E. Jacobs. — New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007. — 2158 p.

Зуенко Марина.

ВОПРОСЫ РЕЦЕПЦИИ МИФА В ЛИТЕРАТУРЕ АНГЛИЙСКОГО БАРОККО

В статье объектом изучения являются мифопоэтические исследования, посвященные вопросу имплементации мифического материала в литературе английского барокко. Проанализированы отечественные и зарубежные научно-критические разведки, выделены способы привлечения мифа в литературу на всех структурных уровнях художественного текста.

Ключевые слова: рецепция, мифопоэтическая парадигма, барокко, аллюзия.

Zuienko Maryna.

ISSUES ON THE RECEPTION OF MYTH IN ENGLISH BAROQUE LITERATURE

In the article, the subject of the research is mythopoetic critical studies dedicated to the question of implementation of myth in the literature of English baroque. The foreign scientific and critical works are analysed; special attention is paid to the ways of borrowing the mythic material in literature at the different structural levels of artistic text.

Key words: reception, mythopoeic paradigm, baroque, allusion.